

הנאות למעשיו, לכן אנו מוצאים לשם אבותינו שעפ"י הרוב יהיו מעשי אבות סימן לבנים שהולכים בעקבות אבותיהם עכ"ל, ודברי פי חכם חן. ודייק בכל דבריו כי נפלאים הם עד מאד.

☆ ☆

☆

לסיכום חלק זה של שאלותיך אציין, שאין אנו מוסמכים להכריע בשאלה קשה זאת אם "שמא גרים" או לא, שנחלקו בה ר' יוסי ורשב"ג, אלא שסתמא דתלמודא גם במסכת ברכות וגם במס' יומא שהעתקנו לעיל, מורה שרבותינו אכן חששו ל"שמא גרים". ואם בהלכה היינו עוסקים יתכן שהיתה נפסקת הלכה על יסוד זה, אך כיון שבדברי מחשבה עסקינן, שאין בה מקום לפסיקה, הרי שבמדה ואפשר לחוש לכל הנ"ל מה טוב הדבר (כונתי להשיבך על שאלתך הששית), ואם לאו יתכן שלא כדאי ליצור מחלוקת במשפחה, ואם יש אמנם לחץ, אפשר לקרוא את הבן על שם "הסבא שלא הצטיין במדות וביראת שמים", וביחוד אחרי שכבר הורונו חכמי האמת לעשות תיקון לנשמת הנפטר לפני שיקראו לתינוק על שמו, והעיקר "תמים תהיה עם ה' אלקיך".

נג

פדיון שבויים תמורת שחרור מחבלים*

(בעיא הטעונה חידוש הלכתי)

קראתי בענין רב את מאמרו של כב' הגר"ש גורן שליטא על "פדיון שבויים תמורת שחרור מחבלים לפי ההלכה", ב"הצפה" מיום י"א סיון תשמ"ה. והנני להעיר הערה יסודית אחת בלבד:

(*) אין כונתנו במאמר זה לקבוע בעצם השאלה, אם שחרור אלף מחבלים מסוכנים תמורת שבוינו היה מוצדק או לא, כי ההלכה אינה עוסקת בכך כמובן מאליו. מטרת מאמרנו היא אך להוכיח, שהחלטת הממשלה לעשות כן לא היתה מנוגדת להלכה, וכי ב"מקרה" דנן אפשר היה "לחדש" הלכה ולהתיר.

כב' הגר"ש גורן שליט"א בונה פסק הלכה ברור ומחוויר, שאסור היה לפדות את חיילינו השבויים תמורת 150 מחבלים, על יסוד המשנה המפורסמת (גיטין מ"ה). אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם. והסתפקה שם הגמרא, אם זה כדי שלא לדחוק את הצבור להוציא הוצאה גדולה ביותר, או כדי שלא ימסרו עכרים נפשם לשבות יותר יהודים שפודין אותם ביוקר. בעיא זאת לא נפשטה שם, ולמסקנא הביא דברי כמה מגדולי הפוסקים, שכתבו שהטעם הוא כדי שלא ימסרו נפשם לשבות יהודים רבים. וכך פסק הרמב"ם (בהלכות מתנות עניים פ"ח הי"ב) אין פודין את השבויים ביתר על דמיהן מפני תיקון העולם שלא יהיו האויבים רודפים אחריהם לשבותם עכ"ל. והוכיח כן מגירסת הירושלמי שהעתיק הרשב"א, אף שאינה בנוסחאות שבידינו.

כמו"כ היטיב הגר"ש גורן להוכיח שדעת רוב הפוסקים היא (בניגוד לשיטת התוס') שאפילו נשקפת סכנת נפשות לשבוי אין לפדות ביתר מכדי דמיו. וגם זה הוכיח מכמה פוסקים, ובראשם רבינו הרמב"ם, שאחרי שהפליג במצות פדיון שבויים, ואחד מנימוקיו הוא, "שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות", סיים את דבריו שהעתקנו לעיל שאין פודין את השבויים יתר מכדי דמיהם, והיא הוכחה גדולה ומכרעת. והטעם בכל זה משום שאם נחוש לסכנת נפשו של שבוי זה נכניס בסכנה רבים אחרים, שהשבאים ירדפו אחריהם לשבותם כדי לגבות תמורתם מחירים גבוהים.

עד הוכיח (ומאהבת הקיצור לא נצטט) שאין ציבור חייבים ליכנס אפילו לספק פיקוח-נפש, מפני פיקוח-נפש של יחיד. ואיסור זה הוא פשוט ביותר אם מטרת השבאים היה לקחת בשבי רק יהודים, שאסור לפדות אותם יתר מכדי דמיהן, והדברים ארוכים.

☆ ☆

☆

כאמור, פסק הלכה הנ"ל הבנוי על הסוגיא בגיטין הנ"ל, ופסיקתם של גדולי ראשונים ואחרונים, הוא ברור ונכון. ואעפ"כ נראה לענ"ד אחרי המח"ר שאין מכל הנ"ל ראייה מכרעת לנדון דידן. שכן בכל הנ"ל מדובר בקבוצות של ליסטים שודדים שכל מטרתם היא לסחוט כספים רבים ככל האפשר תמורת פדיון השבויים, או מכירתם לעבדים. ולכן פשוט וברור שכל כניעה לסחטנותם תגדיל תיאבונם ותרבה רדיפתם לשבות דוקא יהודים, המרבים במחיר הפדיון.

ואילו אנו נתונים במצב מלחמה קשה וממושך עם כלל העם הפלשתיני, שמתוכו יצאו קבוצות הלוחמות באכזריות בעם היהודי בארצו, והרקע הוא מדיני-לאומי, שכל זמן שלא ימצא לו פתרון, מלחמה זו תוסיף להחריף. קבוצות טרור אלה עושות ככל אשר לאל ידן לפגוע קשות בעם היהודי בכל מדת אפשרותיהם. ואין ספק שלו יכלו למסור נפשם לתפוס שבויים יהודים היו עושים זאת מידי יום ביומו כדי לשחרר את שבוייהם ואסיריהם שבידי ישראל, ואולי אף כדי להשיג הישגים מדיניים נוספים.

ודבר זה לא עולה בידם בחסדי ה' עלינו. כמה נסיונות עשו לאחרונה לתפוס חיילים ואזרחים יהודים ולא הצליחו, דוקא משום מצב המלחמה המתמיד שאנו נתונים בו, ודריכותו של צה"ל לשמור על דרכי היבשה והים ולהגן בכך על אזרחי ישראל. לענ"ד זו נקודה חשובה מאד בדיוננו על פדיון שבויינו החיילים.

☆ ☆

☆

אך נקדים שיש בעיות קשות שנוצרות בחיינו, שאין להן פתרון ברור וחותרך בהלכה. וכי היכן יש בכל המו"מ ההלכתי בסוגיא הנ"ל, מצב כמו זה שאנו נתונים בו כיום. ולכן, אנו זקוקים בשעה זאת לחידוש הלכתי, ברוח מקורות ההלכה הקדומים ובתיאום להם, היינו הכרעה הלכתית חדשה. זה היה כחם של רבותינו, שבכל מקרה חדש שבא לידם, לא

הסתפקו באותן הלכות שהיו מסורות בידם עד אז, אלא טרחו לחדש הלכות חדשות. ודוגמא ברורה לכך הם דברי התוס' בסוגיא הנ"ל. על אותה סברא המובאת שם בגמרא, כי היכי דלא ליגרבו ולייתו, כלומר שלא יהיו האויבים מוסרים נפשם לשבותם, הקשו התוס' (ד"ה דלא), ור' יהושע בן חנניה דפרקיה לההוא תינוק בממון הרבה (הספור ידוע וצוטט במאמר שם באורך), תירצו בתירוצם הראשון, לפי שהיה מופלג בחכמה.

וכאן חידש ר' יהושע בן חנניה חידוש הלכתי גדול שלא מצאנוהו בשום מקור אחר לפניו, שכאשר השבוי מופלג בחכמה לא חל עליו דין שאין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהם. והרא"ש (שם סימן מ"ד) הביא דבריהם להלכה: דר' יהושע פדה התינוק השבוי בדמים מרובים לפי שראהו חריף ומפולפל, ואפשר שיהא אדם גדול וכל-שכן מי שהוא כבר אדם גדול עכ"ל. וכלשון זו פסק בנו הטור (יו"ד סימן רנ"ב) וגם מרן בשו"ע (שם ס"ד). וזה כאמור חידוש גדול שאין לו שום מקור קדום, וחידשו ר' יהושע בן חנניה בגודל סמכותו וחכמתו.

ועפ"ז נבין מדוע הרמב"ם לא הביא פרט זה להלכה, שת"ח שהוא גדול בתורה מותר לפדותו גם ביותר מכדי דמיו, או משום שלא קבל את תירוץ התוס' והרא"ש, או משום שלא קבל את עצם חידושו של ר' יהושע, שאין לו שום מקור אחר.

☆ ☆

☆

עוד דוגמא נפלאה לחידוש הלכתי, בתירוצם השני של התוס' על מעשהו של ר' יהושע שפדה שבוי יותר מכדי דמיו: אי נמי בשעת חרבן הבית לא שייך דלא ליגרבו ע"כ. וזו באמת תמוהה היא, וכי היכן מצא ר' יהושע סימוכין לסברא זו לפרש שאין הדין "שאיין פודין את השבויים יותר על כדי דמיהן" חל בשעת חרבן הבית ומה נשתנה. אלא שסברא גדולה בדבר, שכן כל עיקר הטעם הוא שלא ימסרו נפשם האויבים לשבות יותר ויותר שבויים, ובתקופת החרבן

הלא אז נתקיימה בעם ישראל קללת התורה, והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה (דברים כ"ח ט"ח). כחו הצבאי של עם ישראל נשבר אז לגמרי בירושלים, ובני ציון היקרים המסולאים בפז נפלו בהמוניהם בידי שוביהם הרומאים, ולא היה קיים אז שום מצב "דליגרבו ולייתו". ולכן חידש ר' יהושע חידוש הלכתי שאין לו שום מקור קדום, מסברתו וסמכותו, שלעת כזאת לא חל דין אין פודין השבויים יותר על כדי דמיהן.

☆ ☆

☆

זה היה כחם של חכמי ישראל הקדמונים לחדש הלכות עפ"י האירועים שהזדמנו בדרך החיים הלאומיים, ולא להסתפק במקורות ההלכה הידועים והמפורסמים. ולא חכמי התלמוד בלבד, אלא גם גדולי הראשונים ואפילו גדולי האחרונים עשו כן וחידשו בסברתם וחכמתם חידושי הלכה.

ודוגמא לכך היא תשובת הרדב"ז (בחדשות סימן מ' הובאה בפתחי-תשובה סימן רנ"ב ס"ק ה'), שטרח למצוא טעמי היתר למה "שנהגו לפדות שבויים יתר על כדי דמיהם הנמכרים בשוק, משום דקיי"ל דטעמא הוא דילמא ליגרבו ולייתו וימסרו עצמם לשבות מהם, והרי אנו רואים בזמן הזה שהשבאים אין יוצאים לכתחלה בשביל לשבות שבויים מישראל אלא כל מי שימצאו. הלכך אפילו כשפודין אותם יותר מכדי דמיהם כיון שאין פודין אותם יותר ממה שנפדו שאר עכו"ם מותר והנח להם לישראל וכו'. ובעצמו מרגיש הרדב"ז שיש לבעל הדין לומר שעל אף כל התנאים הללו אומר התנא אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן, מ"מ יש לדחות דדילמא לא איירי התנא בשבויים דאית כל הני דאמרן, וכיון שהדבר ספק הוא הנח להם לישראל להחזיק במדת הרחמים וכו'.

וסברא זאת של הרדב"ז היא חידוש הלכתי שאין לו שום מקור, וכפי שהוא עצמו מגמגם בחידושו, ואעפ"כ סיים הנח להם לישראל להחזיק במדת הרחמים. ומכאן שיש מצבים מיוחדים ומשתנים,

שאינן לבנות פסק הלכה על סמך המקורות בלבד, ויש צורך ברור לחפש פתרונות ברוח המקורות ובנאמנות מוחלטת להם ולחדש חידושים הלכתיים.

☆ ☆

☆

ובנדון דידן כבר כתבנו ברוח דברי התוס' בתירוצם השני, שכתבו שבשעת חרבן הבית לא שייך דלא ליגרבו, שגם במלחמה שאנו נתונים בה לא שייך דלא ליגרבו, והמציאות מוכיחה יום יום שאין הם יכולים לתפוס שבויים מישראל. ושבויים אלה שנפלו לידם היו במצב מלחמה בלבנון, בתנאים שאינם ברורים עדיין די צרכם, ועכ"פ טעם דלא ליגרבו לא שייך, ולכן לא שייך גם דין שאין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן. ועכ"פ אין ללמוד איסור מהמשנה הנ"ל.

☆ ☆

☆

נציין שכל דברינו לא נועדו לפסוק הלכה, אלא כמשא-ומתן של הלכה, כי לחידושי הלכות הנ"ל דרושה סמכות הלכתית גדולה ביותר, כעין סנהדרין או לפחות מוסד בעל סמכות ממלכתית לפסוק בכל בעיא שתתעורר בחיינו המדיניים הצבאיים והלאומיים. אילו זכינו לכך, צריך היה להתאמץ ולחדש חידושי הלכה ברוח הדברים הנ"ל. אלא ששוב נחזור להדגיש, שמאותה סוגיא אין שום הכרעה ברורה לאסור את עיסקת חילופי השבויים, כי יד הדוחה נטויה ככל הנ"ל.

☆ ☆

☆

ואם בסברא עסקינן הנה כותב הגר"ש גורן במאמרו הנ"ל כמה פעמים, שעיסקא זאת הגבירה והגדילה את כחם המספרי ואיכותי של המרצחים ע"י שחרור מספר כה גדול של מחבלים מאומנים וכו'. וזו סברא נכונה היא, אלא שנשאל נא, וכי אותם שעסקו בביצוע

עיסקא זאת לא הבינו דבר פשוט זה, אלא כפי שהובהר בין היתר ע"י שר הבטחון, נגד עיני הממשלה שהחליטה, עמדה נקודה חשובה נוספת, והיא המורל של חיילי צה"ל. כאשר חייל יודע שאם יפול בשבי, מדינת-ישראל כולה ניצבת מאחוריו לשחררו, ימסור נפשו בשעת קרב ללא פחד ומורא, אך אם יופעל הדין שאין פודין שבויים יתר על כדי דמיהן, גם במקרה זה, כאשר חיילים נשלחים בשליחות האומה למלחמה, אז מן הסתם יאמר כל חייל בלבו מוטב לסגת ולא ליפול בשבי. ומי הוא זה אשר ימדוד עתה מה הנזק הבטחוני הגדול יותר, חיזוק כחם של המחבלים ע"י שחרור חבריהם, או חיזוק המורל של חיילי צה"ל במלחמות עתידות אם תקראנה ח"ו.

ואף זה חידוש הלכתי הוא. שמא מקרה כזה או דומה לו נידון בכל אותן הלכות שנכתבו סביב המשנה שאין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן. בטוחני שאם היתה שאלה מעין זו עומדת בפני חכמי ישראל הקדמונים, היו מוצאים לה פתרון, תוך מאמץ לחידוש הלכתי ברוח מקורות ההלכה הקדומים.

לכן, אין נראה לענ"ד שממשלת ישראל פעלה בניגוד להלכה. ויתכן אף ששיקול דעתה היתה דוקא תואמת חידוש הלכתי שחכמי התורה היו מחדשים במקרה זה.

ועכ"פ, לאחר מעשה ודאי שאין להרהר ואין לערער אחרי החלטת ממשלת ישראל על החלטתה. אף כי יש מקום לדון ולקבוע דרכי פעולה בעתיד לכל מקרה ח"ו, ותפלתנו לה' שישפוט שלום לנו, ונזכה במהרה לשיבת שופטינו כבראשונה ויועצנו כבתחלה.